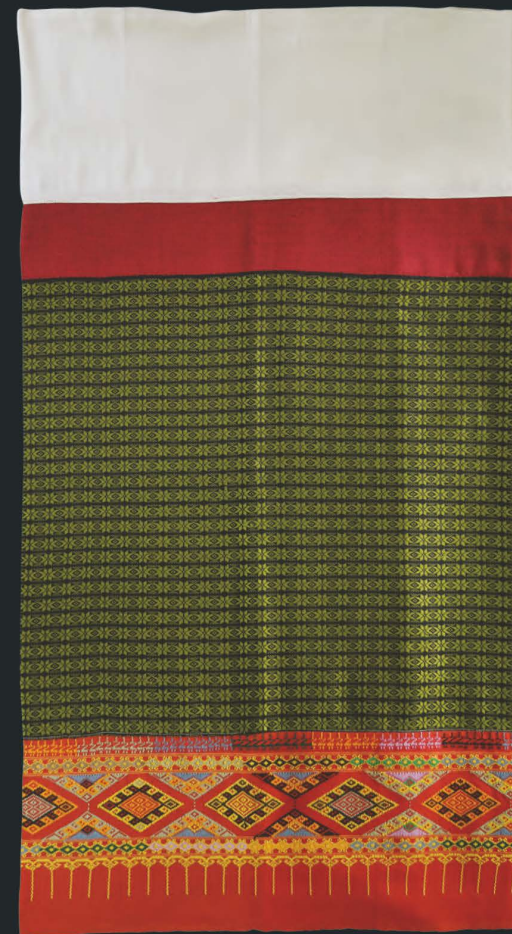

ครูช่างศิลปหัตถกรรม

นางสุพัตรา ชูชม
ประเภทเครื่องทอ (ผ้าซิ่นตีนจก ไทยวน-เส้าไห้)
จังหวัดสระบุรี

“การจกขมเเมนผ้าซิ่นไทยวน เส้าไห้ หายไปกว่า 150 ปีแล้ว
ซึ่งซิ่นตีนจกแค่หนึ่งคืบ บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรม
คติความเชื่อของชาวไทยวนที่เป็นสมบัติล้ำค่า
ถ้าไม่มีผ้าซิ่นไทยวนเราก็ไม่มีทางรู้จักตัวตนของเราในวันนี้”

ชาวไทยวน เสาไห้ ได้ตั้งรกรากถิ่นฐานอยู่ที่ จังหวัดสระบุรี มานานนับ 200 ปี เป็นหนึ่งในชุมชนที่มีความรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมนิยม ประเพณีดั้งเดิมตามความเชื่อทางศาสนาที่สืบทอดกันมายาวนาน จนมีตำนานกล่าวว่า “คนไทยวนเป็นผู้อยู่ในส่วนหนึ่งของพุทธศาสนา” นอกจากนี้ชาวไทยวนยังได้มีการสืบสานวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่ง คือ การทอผ้าฝ้ายด้วยที่ทอมือ เป็นลายแบบโบราณที่มีการยกดอกนกก สวยงามทั้งสีเส้นและลวดลาย ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยวน เสาไห้ สระบุรี คือ ต้องทอผ้าผืนสำคัญไว้อย่างน้อย 3 ผืน ผืนแรกที่ใช้ทอจนสำเร็จ ทอไว้เพื่อสวมใส่ในพิธีแต่งงานของตน ผืนที่สองเพื่อใช้สวมใส่ในงานบวชของลูกชาย และผืนสุดท้ายเพื่อใช้เฝ้าพร้อมกับศพของตน (ตามความเชื่อที่ว่าหากมีผ้าชิ้นใดจนติดตัวไปด้วย ในภพข้างหน้าจะได้กลับมาเจอชาวยวนด้วยกันอีกครั้ง) จะเห็นได้ว่าผ้าทอทุกผืนล้วนมีความสำคัญ ผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวไทยวนมาตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ผ้าชิ้นดินจก ลายเชียงแสนน้อย

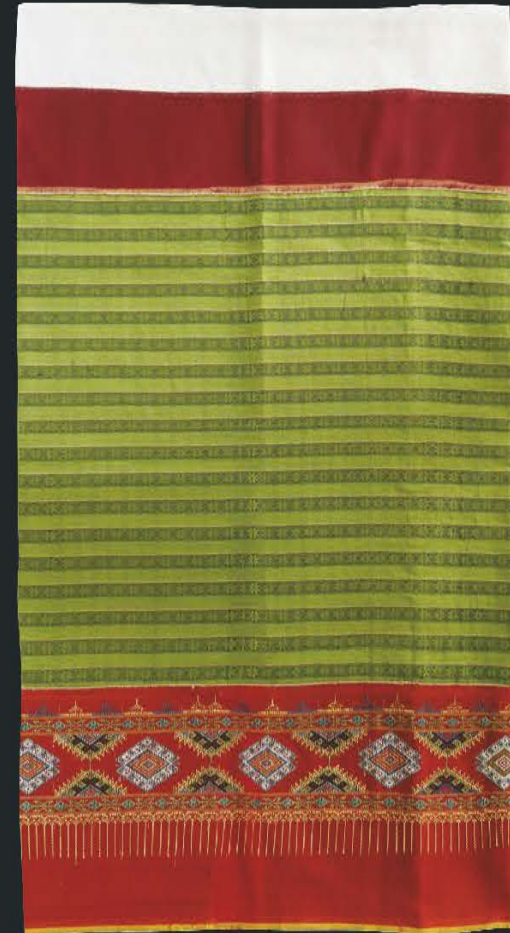
การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา

นางสุพัตรา ชูชม เกิดและเติบโตมาในชุมชนของชาวไทยวน อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี จึงได้ยินเสียงทอผ้ามาตั้งแต่เด็ก ได้เห็นคุณยาย คุณแม่ และชาวบ้านในชุมชนทอผ้ากันมาโดยตลอด แต่ไม่มีโอกาสได้ชิ้นที่ด้วยตนเอง เนื่องจากในเวลานั้นยังไม่มีความสนใจและยังไม่เห็นคุณค่า เมื่อโตขึ้นจึงเลือกเรียนในด้านที่สนใจอย่างสถาปัตยกรรม การออกแบบตกแต่งภายใน เมื่อเรียนจบจึงผันตัวมาเป็นมัณฑนากร ทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานครเรื่อยมาเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี

จนเมื่อคุณแม่ล้มป่วย ทำให้นางสุพัตราตัดสินใจกลับมาอยู่บ้านเกิด จังหวัดสระบุรีอีกครั้ง แต่ได้พบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของชุมชน บรรยากาศที่เคยรายล้อมด้วยทิวทัศน์ที่แทบทุกหลังคาเรือนต้องมี ถูกถอดทิ้งไว้อย่างไรค่า ผ้าที่เคยทอไว้ใช้เองแปรเปลี่ยนเป็นการหาซื้อจากแหล่งทออื่นเพื่อมาใช้งาน เพราะเหตุนี้ทำให้นางสุพัตราได้ตระหนักถึงความสำคัญ กลัวว่าผ้าทอของชาวไทยวน จะหายไปตามกาลเวลา จึงเกิดความคิดในการรื้อฟื้นการทอผ้าโบราณนี้ขึ้นใหม่ โดยเริ่มเรียนรู้ และฝึกฝนฝีมือการทอผ้ากับครูหลายท่าน เริ่มจากฝึกทอผ้าพื้นธรรมดา เมื่อชำนาญแล้วจึงฝึกทอ ผ้ายกนุกและทอผ้าสี่เขาที่มีความยากได้สำเร็จ และยังค้นคว้า ศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับลวดลายผ้าทอ โบราณทั้งหมดของชาวไทยวน เสาให้ จากผู้เชี่ยวชาญและจากพิพิธภัณฑ์ผ้าทอโบราณ ในจังหวัดสระบุรี จนมีโอกาสได้ไปเห็นผ้าชิ้นต้นจกที่มีอายุกว่า 250 ปี จำนวน 9 ผืน ที่อาจารย์ทรงชัยวรรณกุล ผู้นำชุมชนชาวไทยวน สระบุรีและเป็นครูผู้ชำนาญเรื่องผ้าได้เก็บรักษาไว้ จึงได้รู้เรื่องราวและความสำคัญ ของผ้าชิ้นต้นจกไทยวนโบราณมากขึ้น เกิดเป็นแรงบันดาลใจในการอนุรักษ์ผ้าทอโบราณของบรรพบุรุษ ให้คงอยู่คู่อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรีต่อไป

แต่เนื่องจากในเวลานั้นหาช่างทอผ้าชิ้นต้นจกที่มีความรู้ ความสามารถได้ยากแล้ว มีเหลือไว้เพียง ผ้าโบราณผืนเก่าไว้ให้ศึกษา นางสุพัตราทกับอาจารย์ทรงชัยจึงได้จัดตั้งโครงการส่งเสริมและฟื้นฟู งานหัตถกรรมผ้าทอต้นจกโบราณขึ้น โดยเชิญครูจงดรรชนี มะโนคำ ผู้เชี่ยวชาญด้านการทอผ้าจากขอนแก่น แห่งเมืองลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ มาสอนเทคนิคการทอผ้าให้กับชาวไทยวน เสาให้ จังหวัดสระบุรี (ผ้าชิ้นต้นจกของเมืองลับแลมีลักษณะใกล้เคียงกับผ้าชิ้นต้นจกไทยวน เสาให้) นางสุพัตราจึงใช้องค์ความรู้นี้ กลับมาฟื้นฟูผ้าจากโบราณที่สุดยหายให้กลับมามีชีวิตและเป็นที่รู้จักอีกครั้ง จนในปัจจุบันนางสุพัตรา นับเป็นหนึ่งในแกนนำการฟื้นฟูลวดลายและกรรมวิธีการทอผ้าชิ้นต้นจกไทยวน เสาให้ ที่หายไปกว่า 150 ปี ให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง โดยเป็นทั้งครูผู้ถ่ายทอดและส่งเสริมให้คนรุ่นใหม่เข้ามาเรียนรู้การทอผ้าโบราณ มาจนถึงในวันนี้เป็นเวลากว่า 12 ปีมาแล้ว

ผ้าชิ้นต้นจก ลายเชิงแสนน้อย

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะฝีมือเชิงช่าง

นางสุพัตรา ยังคงอนุรักษ์เทคนิคการจกแบบโบราณ ด้วยชนเม่น เพื่อทอเป็น “ผ้าซิ่นตีนจก” หรือที่ชาวยวนเรียกว่า “ผ้าเก็บ” ซึ่งเทคนิคนี้ถือเป็นเทคนิคการจกที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณ “การจกชนเม่น” คือ การใช้ชนเม่นมัดเส้นด้ายยืนตามลายที่ต้องการจก จากนั้นสอดด้ายเส้นที่ใช้จก ลายมุดลงไป แล้วจึงใช้ชนเม่นควักด้ายจกกลับขึ้นมาจนเกิดเป็นลวดลายตามขวาง การจกชนเม่นเป็นการจกสอด ไม่มีการเก็บลายไว้ก่อน ช่างทอผ้านอกจากต้องมีความชำนาญในการจกแล้วยังต้องมีความชำนาญและเข้าใจเรื่องลวดลายที่ใช้จกอย่างดีด้วย

โครงสร้างซิ่นเก็บ (จก) ไทยวน สระบุรี ประกอบด้วย

“หัวซิ่น” ใช้ผ้าสีขาวและสีแดงทอสองตะกอ

“ตัวซิ่น” เป็นผ้าเก็บ (จก) ลายที่พบ เช่น ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายนาค ลายเครือวัลย์

หรืออาจต่อด้วยผ้ายกมุกแปดเขา

“ตีนซิ่น” เป็นการเก็บ (จก) ลวดลายที่เรียกว่า ลายเชียงแสนน้อยเป็นลวดลายที่มีพื้นสีแดงเสมอ และมีเส้นสีเหลืองที่ปลาย เส้นซิ่นนี้มีไว้วัดความประณีตของผู้ทอ

ผ้าซิ่นตีนจก ลายเชียงแสนน้อย
ต่อด้วยผ้ายกมุกแปดเขา

ลวดลายของ “ผ้าซิ่นตีนจก” ไทยวน เส้าให้ แบบโบราณที่นางสุพัตราอนุรักษ์ไว้ ล้วนเกิดจากความประทับใจในความงามที่ได้พบเห็นลวดลายปูนปั้นที่ประดับตกแต่งอยู่ที่วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย จากความประทับใจบรรพบุรุษชาวยวนจึงได้เก็บลวดลายทั้งหมดมาไว้บนผืนผ้าที่ตนทอ เกิดเป็นเอกลักษณ์ทางภูมิปัญญาของผ้าซิ่นตีนจก ไทยวน เส้าให้ จังหวัดสระบุรี เช่น ลายเชียงแสนน้อย ลายบัวคว่ำบัวหงาย ลายนกคู่กินน้ำร่วมต้น ลายสะเปาหรือสำเภา เป็นต้น

ชาวไทยวนเชื่อว่าซิ่นเปรียบเสมือนร่างกายคน ผ้าซิ่นจึงต้องมีส่วนประกอบ คือ หัวซิ่น ตัวซิ่น และตีนซิ่น ซิ่นบางผืนช่างจะทอขอบของตีนซิ่นด้วย มีลักษณะเป็นเส้นสีเหลืองเล็กๆ ที่ปลายสุดของตีนซิ่น เพื่อใช้วัดความประณีตของช่างทอ ว่าทอได้ตรงหรือไม่ นางสุพัตรายังคงใช้ “กึ่งพุ่ง” หรือ “กึ่งมือแบบโบราณ” บางหลังมีอายุกว่า 100 ปี แต่นางสุพัตราหมั่นบำรุงรักษาอย่างดีจึงยังสามารถใช้งานได้เหมือนใหม่ แต่ข้อจำกัดของกึ่งมือแบบโบราณคือไม่สามารถทอผ้าได้เร็วนักเพราะช่างทอต้องค่อยๆ จกลายทีละเส้น ลวดลายจึงมีความละเอียด ประณีต ใช้เวลากว่า 6 เดือน จึงจะสามารถทอเป็นผืนผ้าแล้วเสร็จ

เอกลักษณ์ผลงานที่โดดเด่น

ผ้าชิ้นตีนจกของชาวไทยวน เสาไห้ มีเอกลักษณ์ที่จะใช้สีแดงเป็นพื้นผ้าเสมอ สื่อถึงสวรรค์ภูมิ สำหรับให้หญิงชาวขวนได้บรรลุจนขึ้นสวรรค์ได้เมื่อสิ้นใจ เพราะผู้หญิงไม่สามารถบวชเพื่อศึกษาธรรมะจนบรรลุได้อย่างผู้ชาย การบวชเรียนของหญิงชาวขวน คือ การฝึกฝนทอผ้า โดยมีลวดลายที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือ “ผ้าชิ้นตีนจกเชียงแสนน้อย” ในตีนชิ้นประกอบด้วย ลายหลัก คือ ลายที่ใช้แทนเขาพระสุเมรุ ประดิษฐานพระเกตุแก้วจุฬามณี สิ่งเคารพสูงสุดของคนขวน มีลายประกอบแถวต่อมา คือ ลายสะเปา หรือ สำเนา ต่อด้วยลายหางสะเปาอีกครั้ง สื่อถึงชีวิตหลังความตาย ชาวขวนใช้เป็นเรือบรรทุกผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ นำพาให้ได้ไปสักการะพระเกตุแก้วและจุติอยู่บนสวรรค์ในที่สุด โดยลายประกอบทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ชาวขวนเปรียบเสมือนมหรานาที่จะต้องฝ่าฟันข้ามไปให้ถึงเขาพระสุเมรุเพื่อบรรลุสู่นิพพาน

ผ้าชิ้นตีนจกในจังหวัดสระบุรีนิยมจกเป็น “ลายนกคู่กินน้ำร่วมต้น” ซึ่งเป็นลายสัญลักษณ์ของชาวไทยวนทั้ง 8 เมือง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน อุตรดิตถ์ ราชบุรี นครราชสีมา และสระบุรี ส่วนตัวชิ้นที่นำมาทอ นิยมใช้ผ้าจากเช่นเดียวกับตีนชิ้น หรือใช้ผ้ายกมุก 8 เขา (ผ้าทอแบบ 16 ตะกอ) ซึ่งถือเป็นผ้าทอที่มีคุณค่าสูงที่สุดของผ้ายกมุกทั้งหมด เพราะชาวไทยวนถือว่าผ้าชิ้นตีนจกเป็นของสูง เป็นสิ่งปฏิบัติบูชาเพื่อเจริญสติ การจะนำผ้าทอมาต่อตีนจกได้นั้นต้องเป็นผ้าที่มีความเหมาะสมเท่าเทียมกับตีนจกเท่านั้น

ผ้าชิ้นตีนจก ลายเชียงแสนน้อย

dung yam ไทยวน เสาไห้ (ดงข้าวต่วน)

นอกจากผ้าชิ้นตีนจกที่นางสุภัทราอนุรักษ์ไว้แล้ว ยังมีชิ้นงานที่ถูกหรือฟื้นขึ้นใหม่ คือ “ดง” หรือ “dung yam ไทยวน” ซึ่งเป็นอีกหนึ่งเอกลักษณ์สำคัญที่อยู่คู่กับชาวไทยวนมาอย่างยาวนาน มี 3 ประเภท คือ “ดงเปือ” คือ ยามขนาดใหญ่ เพื่อให้ผู้ชายใช้ใส่ของไปทำไร่ ทำนา “ดงหมาก” คือ ยามใส่หมากพลู หรือของใช้ผู้หญิง และ “ดงข้าวต่วน” คือ ยามที่ใส่เสเปียงสำคัญเพื่อให้ผู้ตายนำติดตัวไปอีกภพหนึ่ง เดิมยำนี้นิยมเผาไปพร้อมกับผู้ตายด้วยจึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ยามสวยๆ ของไทยวนสูญหายตามไปด้วย ลวดลายบนdung yam นิยมทอเป็นลายขอประแจ สื่อถึงการอวยพรให้สามารถแก้ไขปัญหาค่าที่พบเจอได้อย่างราบรื่น และเอกลักษณ์สำคัญของdung yam ไทยวนคือต้องมีพู่ห้อยไว้ที่ก้นยามเสมอ

การรื้อฟื้นอัตลักษณ์เดิมในยุคเชียงแสนตอนต้น ทำให้ผ้าชิ้นตีนจกไทยวน เสาไห้ ฝีมือนางสุภัทรา มีความโดดเด่น ไม่เหมือนใคร อาจกล่าวได้ว่าในจังหวัดสระบุรีขณะนี้เหลือเพียงกลุ่มของนางสุภัทรา เท่านั้นที่ยังคงอนุรักษ์งานผ้าจกแบบโบราณของชาวไทยวน จังหวัดสระบุรีไว้ โดยเน้นการสร้างสรรค์ผ้าจกตามลวดลายโบราณทั้งหมด เพื่อใช้เป็นส่วนในการบอกเล่าเรื่องราวความเป็นมาของวัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทยวน เสาไห้ ส่งต่อไปยังคนรุ่นใหม่ในอนาคต

การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาผลงาน

นางสุพิศรา นำความรู้ในด้านการออกแบบมาประยุกต์ใช้ร่วมกับงานผ้า โดยใช้เทคโนโลยีมาช่วยในการแกะสลวดลายผ้าเก่า ทำให้สลวดลายที่แกะออกมามีความถูกต้องตามแบบฉบับของผ้าโบราณ ทุกสลวดลายจะถูกจดบันทึกลงกราฟ เพื่อในอนาคตจะได้เกิดผ้าผืนใหม่ขึ้นมาแทนที่ผ้าจากโบราณที่เก็บรักษาไว้ที่หอวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยวน สระบุรี เพราะปัจจุบันผ้าส่วนใหญ่มีอายุกว่า 200 ปี จึงทำให้ผ้าเริ่มจะชำรุดและผุพังไปตามเวลา

นางสุพิศรา มีความมุ่งมั่นตั้งใจในการอนุรักษ์ผ้าทอไทยวนไว้ และยังคงมุ่งมั่นสืบสานมาอย่างต่อเนื่อง โดยการอบรมถ่ายทอดความรู้ด้านการทอผ้าขึ้นต้นจกให้แก่ผู้ที่สนใจในงานศิลปหัตถกรรมแขนงนี้ และด้วยความตั้งใจในการถ่ายทอดทักษะและภูมิปัญญาการทอผ้าไทยวนให้แก่คนรุ่นใหม่ นางสุพิศรา ได้เปิดสอนด้านการทอผ้าขึ้นต้นจกแก่ผู้สนใจโดยไม่คิดค่าใช้จ่ายใดๆ โดยหวังที่จะเป็นผู้สนับสนุนจุดเล็กๆ ให้คนที่สนใจเรื่องผ้าได้เข้ามาเรียนรู้มากขึ้น หรือหากลูกค้าเพียงแค่มาช้อสินค้า เขาก็จะมีองค์ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับผ้ากลับไป ที่ผ่านมานางสุพิศรา ได้สร้างทายาทรุ่นใหม่ที่มีความรู้ถึงเรื่องผ้าขึ้นต้นจกมากพอ จนสามารถเป็นครูไปสอนคนอื่นมาแล้วหลายรุ่น และในทุกวันจันทร์นางสุพิศราจะไปสอนเรื่องเทคนิคการจกกับที่โบราณ ที่โรงเรียนเส้าไห้ “วิมลวิทยานุกูล”

นอกจากนี้ นางสุพิศรายังได้เปิดบ้านเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็ก นำเสนอเรื่องราวของผ้าขึ้นต้นจกไทยวน ประเพณี คติความเชื่อ และอุปกรณ์การทอผ้าในสมัยโบราณที่มีอายุมากกว่า 200 ปี โดยมุ่งหวังที่จะเผยแพร่ความรู้เรื่องของผ้าขึ้นต้นจกไทยวน เส้าไห้ สระบุรี ไปสู่คนทั่วไปให้กว้างขวางยิ่งขึ้นอีกด้วย

ส่วนทางด้านการพัฒนาผลงาน นางสุพิศรา ได้นำเอาเทคนิคการจกลายผ้าและประยุกต์นำสลวดลายบางส่วนที่ใช้ทำผ้าขึ้นมาทำเป็นถุงย่าม ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ทางวิถีชีวิตของชาวไทยวน ที่นิยมใช้ถุงย่ามตั้งแต่ในอดีต นอกจากนี้ยังมีการนำผ้าทอพื้นเมืองของอำเภอเส้าไห้มา ใช้สร้างสรรค์เป็นตุ๊กตาตัวแทนของชาวไทยวน แสดงถึงเอกลักษณ์ของการแต่งกายแบบโบราณได้อย่างถูกต้องตามจารีตประเพณี

ถุงย่ามไทยวนเส้าไห้ (ตงเก็บ)